

УДК 321.1.01

ПРАГМАТИЗМ ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Марко Сорокопуд

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
бул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: markosorokopud@gmail.com*

Виявлено філософсько-методологічні засади сутнісних характеристик прагматизму. Визначено ключові ознаки прагматизму в Ч. Пірса, У. Джеймса, Дж. Дьюї, Р. Рорті й ознаки раціонального вибору в теорії прагматизму І. Бентама. Проаналізовано концептуальні положення теорії суспільно значущого вибору Дж. Бюкінена. Визначено значення корисності певної дії в соціальному процесі у межах економічного підходу Чиказької школи до раціонального вибору.

Ключові слова: прагматизм, ефективність, корисність, політична діяльність, політична дія, політичне рішення, істина, раціональність, раціональний вибір, суспільно значущий вибір.

Термін «прагматизм» у найзагальнішому розумінні означає дію, діяльність. Відповідно прагматизм передусім є філософською течією, заснованою на практиці як категорії істини та змістовності. Необхідно зауважити, що у філософському розумінні практика передбачає різноманітну діяльність людини, але оскільки ця течія виникла в Північній Америці, то за основу передбачається і політична діяльність. Тому чимало принципів філософського прагматизму введені у політику. Основні представники прагматизму – Ч.С. Пірс, У. Джеймс, Дж. Дьюї та Р. Рорті (останній – представник неопрагматизму).

У філософії принцип прагматизму полягає у формуванні питання: що змінилося б у світі, якби з конкуруючих поглядів був правильним той або інший? Коли не існує нічого, що могло б змінитися, то ця альтернатива не має жодного сенсу. Інакше кажучи, якщо обидві конкуруючі точки зору означають практично одну й ту ж річ, то немає необхідності пошуку відповіді на питання, яка з них є кращою. Оскільки політика є практичною діяльністю, то критерії оцінки дещо інші, але принцип прагматизму вказує на необхідність пошуку альтернативи кожному політичному рішенням й оцінку їх ефективності.

Прагматисти наводять такий приклад: коли я хочу дізнатися, як потрапити додому, правильною буде кожна відповідь, яка допоможе мені розв'язати поставлене завдання. Коли пізніше у мене буде інше завдання, та сама відповідь може виявитися хибною. Разом зі зміною завдання та способів його вирішення змінюються й властивості істини. Відповідно прагматичною є та діяльність, яка вигідна людині чи групі, котру вона представляє залежно від ситуації. Однак інша теза прагматизму є не та, що істина – стабільна, а та, що все залежить від ситуації. Це радше виправдано, а не істинно: «Істина

є абсолютною, заяви «правильно для тебе, але не для мене» чи «справедливо для твоєї культури, але не для моєї» – туманні й невизначені. Такий вислів як: «правильно колись, але не зараз». Краще сказати, що фраза на кшталт «краще вірити в це і це» – еквівалент терміна «виправдано», а не «істинно».

Перший представник філософії прагматизму – Ч. Пірс. Саме він увів у науковий обіг термін «прагматизм». Зміст основної тези мислителя полягає в тому, що істинними є ті дії, які приносять практичний успіх, а проблема народжується тоді, коли ми зазнаємо поразки. Для вченого тверде переконання важливіше ніж істинність, тобто нас цікавить думка про те, що ми вважаємо за істинне. Відповідно: «істина є не більше і не менше, ніж та характерна особливість твердження, яка полягає в тому, що віра в це твердження, за достатнього досвіду і роздуму, привела б нас до такої поведінки, котра сприятиме задоволенню тих бажань, які у нас тоді будуть» [6]. На основі такого твердження можна дійти висновку: істинним вважається те, в що вірить політик. Проте, необхідно зазначити: «Зі сумніву боротьба розпочинається і з припиненням сумніву закінчується» [6]. Тобто кожне політичне рішення потребує пошуку альтернативності для подолання сумніву, що саме це політичне рішення – найефективніше.

У зв'язку з цим, для дослідника прагматизм – це готовність діяти особливим способом, який спирається на віру, прагнення до емоційного спокою, психологічне задоволення від подолання сумніву з метою забезпечення зацікавленому суб'єктові його цілеспрямованої діяльності. Він вважає: усі явища, події, факти, рішення ми оцінюємо з властивостей, котрі нам корисні; це і є наше враження про них, а основу прагматичної діяльності становить те, що потребується оцінка; які наслідки, котрі взагалі могли б мати практичне значення, буде, за нашим уявленням, мати об'єкт, що ми розглядаємо. Ч. Пірс наголошує: «Проблема полягає в тому, як закріпити віру не лише в індивідуумі, а й у співтоваристві» [6]. Тобто тоді, коли політик має безсумнівне прагнення, головним його завданням є переконання інших індивідів у правильності цього прагнення.

Ще одна цікава особливість названого дослідника – вирізнення методів, за допомогою яких можна визначити істинні прагнення. Першим таким методом є метод науки: «Його основна гіпотеза ... така: існують реальні речі, властивості котрих зовсім не залежать від наших думок про них; ці реальності впливають на наші почуття відповідно з постійними законами; і хоча наші відчуття так само різні, як різні наші відносини до об'єктів, ми можемо за допомогою міркування встановити, котрі речі - істинні» [6]. Мається на увазі, які саме речі зі зовнішнього світу нам необхідні, й доцільні у використанні, які саме засоби необхідно використати для ефективної політичної діяльності.

Ч. Пірс вважає: «Метод авторитету завжди буде керувати масою людства» [6]. І формулює його так: «Найбільші уми людства ніколи не сміють і не насмілюються тепер вимовляти вголос усі свої думки. Тінь сумніву *prima facie* позначається на кожному судженні, яке може мати значення для громадської безпеки. Людині, за природою миролюбної та відкритої, важко чинити опір спокусі підпорядкувати свою думку авторитету влади» [6]. До речі, що саме більшість людства і підпорядкуватиме власні думки авторитеті влади, що формулює ті думки, на основі котрих твориться комунікація і

прийняття політичних рішень та законів, які вже безпосередньо впливають на реальний, діючий світ.

Інший дослідник, чії ідеї сформували філософію прагматизму, – У. Джеймс. На його думку, прагматизм це: «певна генетична теорія того, що ми називаємо істиною» [2]. Основою його теорії істини є думка: політик має право вірити та приймати кожен ідею, коли вона може принести йому користь: «Для прагматиста істинні твердження не є істинними в тому значенні, що вони відповідають реальності» [2]. Учений стверджував: користь знання збігається з його істинністю. Для нього істинність будь-якої теорії полягає в її здатності працювати на людину, сприяти успіху. Істина – синонім доцільності, користності, успішності. Саме У. Джеймс наголошував: прагматизм не передбачає фундаментальних теорій чи ідеологій, тому не є самодостатнім; це лише метод, до якого необхідно вдаватися, коли це корисно. Для прагматизму критерій істинності становить діяльність, котра відповідає практичній успішності дії. Хоча мислитель зауважує: користь є істинністю, але те, що корисне одній людині, не обов'язково є корисне для іншої. Істина – індивідуальна та суб'єктивна.

Основним прагматичним твердженням У. Джеймса є твердження про віру в Бога: «Мало обходить питання, існує чи не існує Бог насправді. Якщо ідея має практичне значення, то цим самим стверджується реальність її об'єкта» [2]. Специфіка цього погляду відображає сутність прагматизму. Справді, коли людина вірить у релігійну гіпотезу, а вона виявиться помилковою, то людина нічого не втрапить і не перебуватиме в гіршому становищі, ніж атеїст. Коли ж вона виявиться істинною, то людина буде у виграві, оскільки забезпечить собі порятунок. Адже Бог потрібен конкретній людині як надійна опора для подолання тяжкості життя, страждання, самотності, зла та хаосу. Релігія обов'язково має бути присутня у суспільстві. Коли Бога немає, тоді нічого поганого в тому, що ми в нього віримо також немає. Це – основа прагматизму, діяти так, аби не нашкодити самому собі бездіяльністю. Цікава теза про те, що світ – царство випадку. Це ще раз наголошує: істина, користь є відносними, стосовно моментів, які виникають і потребують іншої поведінки.

Ще один представник американського прагматизму – Дж. Дьюї розглядає категорію дії через призму ефективності й доцільності. Мета прагматизму – створення світогляду, який забезпечить людину методом, що буде корисним за нестійких і непередбачуваних ситуацій. Ідея Дьюї полягає саме в тому, аби метод, який виправдав себе в науці, застосувати до людських, соціальних проблем, щоб рішення цих проблем визначалося не випадком, не авторитетом, не афектами, не індивідуальними інтересами, а розумом, інтелектом. Метод наче гуманізується, оскільки має доцільність і виправдує свою істинність лише тоді, коли сприяє індивідуальному успіхові, самореалізації, досягненню нових цілей, розширенню досвіду. Суть прагматизму Дж. Дьюї полягає в тому, що саме завдяки розуму необхідно навчитися діяти залежно від того, чого вимагає ситуація, навіть тоді, коли немає певного досвіду: «плюралізм мінливих, індивідуальних благ і цілей. А також визнання того, що принципи, критерії і закони є інтелектуальними інструментами для аналізу індивідуальних і унікальних ситуацій»[3].

Основою неопрагматичної концепції прагматизму Р. Рорті є мова як засіб комунікації та пошуку істини. Мова – всеосяжна форма людського досвіду, вона всюдисуща. Людина розглядається творчою істотою, виявляє себе в текстах. Істина – це така ситуація, коли внаслідок мовного спілкування певна теорія приймається культурним співтовариством. Учений стверджує: потрібно не лише бути лібералом, а ще й вагатися, сумніватися у всьому – тільки так можна захистити суспільство від тоталітаризму. Отже, Р. Рорті наголошує на комунікації та діалогі як основах прагматичної діяльності. Мислення розглядається у вигляді способу пристосування організму до окремого середовища. Відтак існує ставлення до мислення як до ефективного засобу для досягнення успіху.

Ідеї теорії раціонального вибору надійшли в гуманітарні науки з економіки. Першими, хто заклав підвалини теорії раціонального вибору, вважаються представники шотландської школи філософії – Ф. Хатчінсон, Д. Юм, А. Сміт. Вони одними з перших сформулювали тезу про те, що кожна людина діє відповідно до своїх особистих інтересів. Окрім того, значно впливали на становлення теорії раціонального вибору й представники утилітаризму, зокрема І. Бентам, який акцентував на важливості моральних оцінок індивіда під час прийняття рішення.

Аналізуючи розвиток теорії раціонального вибору зауважимо: на початках становлення вона використовувалася для аналізу економічних процесів, а найактивніше її використовували під час дослідження особливостей ринкових відносин. З часом теорію раціонального вибору почали застосовувати й у соціальних науках, у тому числі в політології, для того, щоб пояснити особливості колективної й індивідуальної поведінки особистостей у процесі прийняття рішень.

До головних понять, яке найчастіше простежуємо і в літературі, й у буденному житті, належить «раціональність». І в нашому випадку варто зазначити: «Суб'єкт ніколи не вибере альтернативу Х, коли в цей самий час існує певне альтернатива Y, яка буде, з його погляду вигіднішою ніж Х» [5]. Визначивши поняття раціональності, можна дати чітке пояснення такому типу поведінки. По-перше, прийняття кожного рішення відбувається лише на основі індивідуальних оцінок конкретної ситуації, причому не звертаючи увагу на те, що це може бути менш корисно для інших членів групи, до якої належить індивід. По-друге, це жорстка обмеженість, оскільки індивід у змозі вибирати лише з декількох альтернатив, йому запропонованих. Окрім того, важливим залишається і той факт, що прийняття рішень особистістю обмежене у часі, тому має бути спрямоване на те, аби не максимізувати можливу вигоду, а лише досягти певного рівня задоволення потреб, достатнього для індивіда у цей момент. Фактично, можна говорити про те, що індивід має діяти так, аби задовольнити власні бажання в конкретний момент.

Часто людина, приймаючи рішення, спирається не тільки на інтуїцію та поради інших людей, а й на власний досвід і практику, які набуті за роки життя. Такі рішення можуть бути успішними для людини, та принести очікуваний результат. Такий тип поведінки і є реальним втіленням принципу раціональності під час прийняття рішення. Однак зауважимо, що наявність лише досвіду недостатньо для розв'язання глобальних та складних завдань, які можуть постати не тільки перед урядом чи організацією, а навіть і

перед індивідом. Згідно з цим була розроблена велика наукова методологія, яка дає змогу пояснювати на прогнозувати поведінку відповідно до принципу раціональності.

Існує чітка модель, що допомагає використати принцип раціональності під час прийняття рішення. Отже, передусім необхідно визначити мету, якої необхідно досягти, а потім – усі можливі альтернативи, котрі можна застосувати для досягнення поставленої цілі. Згодом треба визначити наскільки кожен з варіантів задовольнятиме ту потребу, яку покладено в основу поставлених цілей. Крім того, тут потрібно розуміти, наскільки певна альтернатива може бути реалізована: «Відповідно до отриманих даних відбувається аналіз співвідношення цілей і можливостей, після чого всі варіанти необхідно розташувати в послідовності за пріоритетом. І вже у кінцевому підсумку приймається рішення на основі оптимальнішої альтернативи» [4].

У теорії раціонального вибору існує декілька теоретичних підходів, дещо відмінних між собою. Найцікавіші в цьому контексті – Чиказька та Вірджинська школи.

Порівнюючи політику та економіку, представники Чиказької школи зауважують: прийняття рішень в цих сферах має одну кардинальну відмінність, яка полягає в тому, що політичні рішення обумовлюються функціонування великої кількості різноманітних соціальних інститутів, повага до котрих є ознакою кожного суспільства: «Політика – це складна система обміну між індивідами, в якій останні намагаються колективно досягти своїх власних цілей, оскільки що не можуть їх реалізувати шляхом звичайного ринкового обміну» [1].

Отже, розглядаючи обмін як одну з основ політичної діяльності, зазначимо: особисто індивід не може брати повноцінну участь у цьому процесі, адже він повинен враховувати інтереси інших елементів суспільства та норм, які йому характерні. Крім того, необхідно звернути увагу на те, що пояснення участі людей у політиці заради вищих ідеальних цілей є неприйнятним. Фактично, можна констатувати, що індивід бере участь у політиці лише заради того, аби реалізувати власні цілі, які іншим способом не можуть бути досягненні.

У зв'язку з цим доходимо висновку: рішення, які приймаються колективно, спрямовані на досягнення суспільних цілей спільних для більшості людей. Так, політичні партії з метою реалізації власних інтересів – участі в парламентській та урядовій діяльності – мають діяти в інтересах своїх виборців, реалізуючи відповідні програми та приймаючи необхідні закони. Уряди для свого переобрання мають здійснювати політику, яка б задовольняла більшість людей, адже в іншому випадку вони зазнають невдачі.

Важливий елемент теорії раціонального вибору – концепція К. Ерроу під назвою «теорія неможливості Ерроу». Насамперед звернемо увагу на те, що, відповідно до ідеї дослідника, існують декілька загальноновизнаних умов, за котрих приймаються політичні рішення. По-перше, умовою прийняття рішення є той факт, що вибір треба робити у тій же системі, в якій запропоновані всі альтернативи. Адже у процесі обрання депутата до парламенту необхідно оцінювати його потенціал як політика, здатного реалізувати найкорисніші загальнодержавні програми: «Водночас не можна обирати людину на основі інших ознак: популярності, зовнішнього вигляду, особистих досягнень в інших

сферах» [7]. По-друге, коли вподобання певної групи суспільства почнуть змінюватися, це аналогічно буде відображатися і на суспільному виборі.

Вагома умова демократичного шляху прийняття політичного рішення – відсутність будь-яких зовнішніх чинників, котрі б могли вплинути на процес його прийняття. Тут людина має визначитися зі своїм вибором, а присутність будь-яких елементів, що можуть вплинути на її особисті переконання, – неприйнятна.

Крім того, важливою умовою прийняття рішення, за К. Ерроу, є відсутність такого індивіда, чії переконання мають важливіше значення, ніж інші. Суть цього принципу полягає в тому, що всі люди, які приймають рішення, однаково впливають на нього, бо в іншому випадку таке рішення вже матиме диктаторський характер. Згодом, представники Чиказької школи дещо переглянули свої теоретичні розробки та уточнили власні принципи.

Отже, К. Ерроу стверджує: за наявності трьох і більше альтернатив груповий вибір не може відповідати цим умовам, оскільки він не буде відображати всі індивідуальні інтереси. Таке рішення задовольнитиме особисті інтереси лише тоді, коли процес його прийняття має диктаторський або маніпулятивний характер.

Проаналізувавши теорію неможливості Ерроу, доходимо висновку: основна ідея полягає в неможливості співвіднесення суспільних та індивідуальних інтересів під час прийняття будь-якого політичного рішення демократичним шляхом. У зв'язку з цим можна констатувати, що кожна суспільна група намагається прийняти рішення найоптимальніше для неї, але велика кількість таких груп та інтересів призводить до того, що всі вони не можуть бути реалізовані.

Отже, прагматизм розкривається через такі поняття як «ефективність», «доцільність», «дія» та «корисність». Залежно від ситуації потрібно використовувати інші засоби політичної діяльності, а також наголошувати на суб'єктивізмі політика, покликаною здійснювати політичну діяльність від імені групи, чії інтереси він представляє.

Список використаної літератури

1. Пирс Чарльз. Начала Прагматизма / Чарльз Пирс. – СПб.: Алетейя, 2000. – 318 с.
2. Джеймс В. Прагматизм / В. Джеймс. – К.: Альтернатива, 2000. – 146 с.
3. Дьюи Дж. Реконструкция в философии / Дж. Дьюи. – М.: Мысль, 2001. – 263 с.
4. Нейман Дж. Теория игр и экономическое поведение / Дж. Нейман. – М.: Центрополиграф, 1970. – 342 с.
5. Швери Р. Теория рационального выбора: универсальные средства или экономический империализм? [Электронный ресурс] / Р. Швери // – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/284/697/1219/L1_1.2.pdf
6. Грязнов А. Ф. У истоков прагматизма [Электронный ресурс] / А. Ф. Грязнов // – Режим доступа: <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/711/57711/27820/page6>
7. К. Arrow Social Choice and Individual Values [Электронный ресурс] / К. Arrow . – Режим доступа: <http://cowles.econ.yale.edu/P/cm/m12/>

Стаття надійшла до редколегії 28.05.2014

Прийнята до друку 20.06.2014

PRAGMATISM AS A METHOD OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF POLICY DECISIONS

Marko Sorokopud

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of Philosophy, Department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: markosorokopud@gmail.com*

The philosophical and methodological foundations of the essential characteristics of pragmatism were studied in this article. The key features of pragmatism were defined in Charles Peirce's, William James's, John Dewey's and Richard Rorty's researches. The author determined features of rational choice of J. Bentham's pragmatism theory. Also the conceptual tenets of the socially meaningful choice theory of J. Bukinen were determined here. The utility value of certain actions in the social process within the Chicago school economic approach to the rational choice of an individual was studied by the author.

Key words: pragmatism, efficiency, utility, political activity, political action, political decision, truth, rationality, rational choice, socially meaningful choice.
